

**СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ“**

Борислав Емилов Боянов

**ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ЕКОЛОГИЧНАТА ПОЛИТИКА НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНАТА
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
(ПО ПРИМЕРА НА ХИМИЧЕСКАТА ПРОМИШЛЕНОСТ)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна
степен „доктор“ по докторска програма „Световно стопанство и
международни икономически отношения“**

Научен ръководител:

Доц. д-р Карина Агоп Саркисян-Дикова

С В И Щ О В

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на закона за развитие на академичния състав в Република България от катедра „Международни икономически отношения“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов.

Дисертационният труд е в обем от 206 стандартни страници. Изграден е от въведение, изложение, разположено в три глави, заключение, списък с използваните източници и приложения. В подкрепа на изложеното са създадени 16 таблици и 38 фигури.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на ..... г. от ..... часа в зала .....

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в офис „Докторантура и академично развитие“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	4
1. Актуалност на изследването	4
2. Обект и предмет на изследването	4
3. Изследователска теза	5
4. Цел и задачи на дисертационния труд	5
5. Методологични основи на изследването	6
6. Ограничителни условия на изследването	7
II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	8
III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	10
Въведение	10
Глава първа.....	10
Глава втора	17
Глава трета	26
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	44
IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАБОТА.....	45
V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	46
VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ	48
VII. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	49

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Актуалността на темата на настоящия дисертационен труд е продиктувана от следното:

Първо, от значимостта на химическата индустрия за икономиката и потребителите. По данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие глобалната химическа промишленост продължава да расте с ускорени темпове: през 1998 година е осем пъти по-голяма отколкото през 1970 година и оттогава е нараснала повече от два пъти¹. Международната търговия с химически вещества и продукти е нараснала повече от четири пъти за периода 1980–2009 година². Химикалите, произведени от химическата промишленост, присъстват в безброй продукти, използвани от потребителите, от пестициди и автомобили до играчки и облекло. Бъдещата индустрия ще изглежда много по-различно от днешната, като световното производство ще бъде с 85% по-високо през 2020 г. В България химическата промишленост също се очертава като важен за икономическото развитие на страната отрасъл.

Второ, от въздействието на индустрията върху околната среда. В процеса на производство предприятията от химическата промишленост оказват влияние върху околната среда посредством отпадъчни води, емисии на вредни газове, химикали, които замърсяват почвата и др. Това е причина за перманентното създаване на нови и актуализиране на съществуващи регулации, с които да се елиминират или ограничат вредните влияния върху околната среда и хората. Тези регулации, наред с всички ефекти, генерират и допълнителни разходи за фирмите, което от своя страна се отразява и на тяхната конкурентоспособност.

Трето, от липсата на достатъчно икономически изследвания, свързани с въздействието на екологичната политика върху развитието на химическата промишленост и нейната международна конкурентоспособност. Необходими са

---

¹ Вж. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2011. 40 Years of Chemical safety at the OECD: Quality and Efficiency, p.4.

² Вж. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2011. 40 Years of Chemical safety at the OECD: Quality and Efficiency, p.4.

допълнителни научни изследвания относно ефектите, които тази политика оказва върху микро-, малките, средните и големите предприятия от този вид индустрия в България.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е екологичната политика на ЕС с нейния инструментариум за опазване на околната среда и за въздействие върху субектите от химическата индустрия.

Предмет на изследването е влиянието на екологичните регулации на Европейския съюз върху международната конкурентоспособност на предприятията от химическата промишленост в Република България.

3. Изследователска теза

Основната изследователска теза, която се застъпва в този дисертационен труд, е, че екологичната политика на Европейския съюз генерира както позитивни, така и негативни ефекти за стопанските субекти. Спазването на екологичните регулации на Общността поражда допълнителни за българските предприятия разходи, като същевременно оказва положително влияние върху развитието и прилагането на иновации. В краткосрочен план, функционирането на предприятията от химическата промишленост в България в съответствие с европейските екологични регламенти се отразява отрицателно върху международната конкурентоспособност на голяма част от тях.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната изследователска цел на този дисертационен труд е да се анализира въздействието на политиката на Европейския съюз в областта на околната среда върху международната конкурентоспособност на стопанските субекти от химическата индустрия в Република България.

С оглед на така формулираните обект, предмет и цел авторът си поставя за решаване следните **изследователски задачи**:

1. Да се очертаят същността, спецификата, функциите и целите на екологичната политика на Европейския съюз и да се проследи историческото ѝ развитие.

2. Да се открият съвременните предизвикателства пред развитието на екологичната политика на Европейския съюз.

3. Да се разгледа взаимовръзката между фирмената международна конкурентоспособност и регулациите в областта на опазване на околната среда.

4. Да се анализира спецификата на регулиране на химическата промишленост и да се дискутират касаещите я основни регулации по опазване на околната среда.

5. Да се анализира въздействието на екологичните регулации върху международната конкурентоспособност на предприятията от химическата промишленост в Република България на две равнища – макро- и микро- равнище.

5. Методологични основи на изследването

Комплексният характер и интердисциплинарното естество на темата предопределят и използването на разнообразни научни подходи и методи. В изследването е приложена система от общи научни, теоретични и специфични методи за изследване – логически анализ, класификация и периодизация, синтез, сравнение, индукция, дедукция, аналогия, обобщение, системен анализ, теоретичен анализ, историко-логически анализ, теоретико- и сравнително-правни методи за анализ и крос проучване на въпроси от анкетната карта. Използвани са също така и методите на таблично и графично представяне на характеристики и тенденции. При оформянето на изводите и интерпретирането на резултатите се използват статистическа обработка на данни и анализ на разглежданите процеси.

Емпиричните данни са набавени чрез провеждането на анкети и използването на официални статистически данни от Националния статистически институт (НСИ) в България и статистическа база от данни UN Comtrade.

Техническата обработка на всички събрани статистически данни е извършена чрез използването на специализирания компютърен софтуер MS Excel.

6. Ограничителни условия на изследването

Поради широтата на изследвания проблем, произтичаща от спецификата и структурата на химическия отрасъл, обхвата и инструментариума на екологичната политика на ЕС, в дисертационния труд не могат да бъдат обхванати всички регулации, както и ефектите от тях. Акцентът е поставен върху Договорите, Програмите за действие и Програма „LIFE”, защото те са в основата на тази политика и чрез тях се определят и изпълняват залегналите цели на Общността в областта на опазването на околната среда. Извън обхвата на настоящото научно изследване остават всички други аспекти на екологичната политика на ЕС.

В разработката много важно място заемат следните регламенти приети и действащи към настоящия момент: Регламент (ЕО) №1907/2006 относно регистрацията, оценката, разрешаването и ограничаването на химикали (REACH); Регламент (ЕО) №1272/2008 относно класифицирането, етикирането и опаковането на вещества и смеси (CLP) Регламент (ЕО) №649/2012 относно износа и вноса на опасни химикали (PIC). Изборът им се определя от следните причини. **Първо**, те засягат голяма част от предприятията в химическата индустрия в ЕС, в т.ч. и тези в България. **Второ**, регламентите оказват въздействие върху фирмите от химическата промишленост *като влияят основно върху техните разходи и международна конкурентоспособност*. **Трето**, липса на достатъчно икономически изследвания относно ефектите от влиянието им върху разходите и международната конкурентоспособност на химическите предприятия в България. Извън обхвата на настоящото научно изследване остават всички други регулации, които засягат както опазването на околната среда, така също и химическите предприятия.

Икономическият анализ на различните аспекти на химическата промишленост в България обхваща бази данни (НСИ и международна база данни UN Comtrade) за период от десет години – 2006–2017 г.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В структурно отношение разработката се състои от въведение, изложение, разгърнато в три глави; заключение, списък с използваните източници и приложения.

Съдържанието на дисертационния обхваща:

Списък с използваните съкращения

Списък с използваните фигури

Списък с използваните таблици

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА. ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКАТА ЕКОЛОГИЧНА ПОЛИТИКА

1. Същност, обхват, цели и специфика на екологичната политика

1.1. Същност и обхват на екологичната политика

1.2. Цел и специфика на екологичната политика

2. Развитие на европейската политика в областта на опазване на околната среда

2.1. Хронологичен преглед на Договорите в ЕС, свързани с опазването на околната среда

2.2. Програмите на ЕС за действие в областта на околната среда

2.3. Финансови инструменти на ЕС за опазване на околната среда

2.3.1. Програма „LIFE” – основен финансов инструмент на ЕС за опазване на околната среда

2.3.2. Структурни и инвестиционни фондове

2.4. Място и принос на НПО в екологичната политика на ЕС

3. Съвременни предизвикателства пред екологичната политика на ЕС и възможности за справяне с тях

ГЛАВА ВТОРА. ЕКОЛОГИЧНАТА ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ФИРМИТЕ

1. Фирмената международна конкурентоспособност в съвременната регулативна среда

1.1. За същността на международната фирмена конкурентоспособност

1.2. Фактори на международната конкурентоспособност

1.3. Дебатът за релацията „международна конкурентоспособност и регулациите в областта на опазване на околната среда“

1.3.1. Хипотеза на конвенционалния икономически подход

1.3.2. Хипотеза на Майкъл Портър

1.3.3. Емпирични изследвания на въздействието на екологичните регулации върху конкурентоспособността на фирмите

2. Технологична рамка за изследване въздействието на регулациите върху международната конкурентоспособност

2.1. Характеристика на химическата индустрия

2.2. Регулативна рамка на дейността на предприятията от химическата индустрия

2.2.1. Регламент „REACH” (регистрация, оценка, разрешаване и ограничаване на химикали)

2.2.2. Регламент „CLP” (класификация, опаковане и етиктиране на вещества и смеси)

2.2.3. Регламент „PIC” (износ и внос на опасни химикали)

3. Избор на инструменти за анализ на въздействието на екологичните регулации върху международната конкурентоспособност

ГЛАВА ТРЕТА. ВЛИЯНИЕ НА ЕКОЛОГИЧНИТЕ РЕГУЛАЦИИ ВЪРХУ ХИМИЧЕСКАТА ИНДУСТРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

1. Обща характеристика, структура и значимост на химическата промишленост в България

2. Конкурентоспособността на химическата промишленост през призмата на външната търговия с химически вещества

2.1. Търговията с химически вещества и продукти

2.2. Анализ на сравнителните предимства в търговията с химически вещества и продукти

3. Анализ на въздействието на екологичните регулации върху конкурентоспособността на фирмите от химическата промишленост в България

3.1. Методология на анкетното проучване

3.2. Провеждане на анкетното проучване

3.3. Анкетни карти

3.4. Резултати от проведеното анкетно проучване

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

Във въведението се обосновава актуалността на разработката. Дефинирани са обектът, предметът и изследователската теза на дисертацията, формулирана е целта на разработката, очертават се конкретните задачи за изпълнение и се поставят ограничения. Очертана е методологията и са поставени ограничителните условия на изследването.

Глава първа

Генезис и развитие на европейската екологична политика

Глава първа има въвеждащ характер и в нея се изгражда теоретичният фундамент за провеждане на изследването, като се открояват основните аспекти, дефинират се и се систематизират теоретичните концепции, разкриващи същността на европейската политика в областта на опазване на околната среда. Изходно начало в тази насока е разглеждането на съдържателната страна на понятието „екологична политика“. Последователно и на база изследванията на български и чуждестранни автори и изследователи е разкрита същността на това понятие. Въз основа на това тази политика може да се определи като **вид държавна политика, насочена към приемането на правни, икономически и други мерки, с помощта на които се целят опазването, възстановяването и подобряването на околната среда, а така също и разрешаването на съвременните екологични проблеми на национално, международно или глобално равнище и осигуряването на по-добър живот за сегашните и бъдещите поколения.**

След изясняване на понятието „екологична политика“ разработката се фокусира върху извеждането на нейните цели и специфика. Целта на екологичната политика е да насочва вниманието на обществото към проблемите, свързани с околната среда и механизмите за справяне с тях. С нейна помощ се търси разрешаването на редица проблеми от икономически, социален и екологичен характер. Към икономическите можем да отнесем опазването и

подобряването на природната среда с оглед запазване на ресурсите, които се използват в процеса на производство. Социалните проблеми са свързани с постигането на хармония между природа и общество, така че да се осигури качеството на живот сега и в бъдеще, а екологичните са резултат от негативното въздействие на човека върху околната среда.

Стига се до обобщението, че екологичната политика цели решаването на проблеми от различен ранг и характер В съвременните условия нейното формиране и прилагане зависи както от правителството на държавата, така и от други субекти като политически партии, предприятия, неправителствени организации и граждани. От друга страна тя е политика със своите регионални и глобални измерения, които рефлектират върху националните икономики.

На следващо място е анализирано развитието на европейската политика в областта на опазване на околната среда, като в хронологичен порядък са разгледани приетите Договори и Програми за действие (ПДОС). В синтезиран вид са представени и анализирани Договори, като е изведено тяхното значение за екологичната политика на ЕС.

Таблица 1.1. Договори в ЕС свързани, с опазването на околната среда

Единен европейски акт	Влиза в сила на 1 юли 1987 година. В него е въведен нов раздел „Околна среда“ и представлява първото правно основание за обща политика в тази област на държавите-членки от Европейската общност.
Договор за Европейския съюз (Договор от Маастрихт)	Това е един от най-важните Договори, приети в рамките на Общността. Влиза в сила от 1 ноември 1993 година. С влизането му в сила защитата на околната среда се превръща в официална област на Европейския съюз.
Договор от Амстердам	Влиза в сила от 1 май 1999 година. С този Договор беше установено задължението, опазването на околната среда да се интегрира във всички секторни политики на Европейския съюз с цел насърчаване на устойчивото развитие.
Договор от Лисабон	Влиза в сила от 1 декември 2009 година. С него се разширява екологичната политика на ЕС, като се добавя нова област на действие – борбата с изменението на климата.

В резултат от осъществения анализ се достига до заключението, че екологичният аспект навлиза постепенно в политиката на Европейския съюз, което може да се проследи и в измененията, внесени в основните му договори.

Наблюдава се тенденция към интегриране на целите по опазване на околната среда в другите секторни политики на Общността, с оглед постигането на устойчиво развитие.

След разглеждането на договорите в областта на опазване на околната среда разработката се фокусира и върху анализ на програмите за действие. В рамките на разработката са разгледани седем програми и техните основни характеристики, които са изведени в следващата Таблица 1.2. Понастоящем шест от тях са приключили своето действие, а седмата се намира в процес на изпълнение.

Таблица 1.2. Програми за действие в областта на опазване на околната среда

Първа програма за действие в околната среда (1974–1975 г.)	С нея се поставя началото на общата политика на ЕС в областта на околната среда.
Втора програма за действие в околната среда (1977–1981 г.)	Водещо в тази програма е опазването на природата чрез въвеждане на ново законодателство в сфери като замърсяване на въздуха и шумово замърсяване, опазване на водите и други.
Трета програма за действие в околната среда (1982–1986 г.)	Поставя акцент върху предимствата и рисковете от екологичната политика за вътрешния пазар. С нея се въвеждат и нови стандарти на емисии на парникови газове.
Четвърта програма за действие в околната среда (1987–1992 г.)	Основен принос на тази програма е, че опазването на околната среда е признато като инструмент за постигане на икономически цели и конкурентоспособност.
Пета програма за действие в околната среда (1992–2000 г.)	Петата ПДООС проправи политически и стратегически пътя към <i>Стратегия за устойчиво развитие, приета през 2001 г. в Гьотеборг.</i>
Шеста програма за действие в околната среда (2002–2012 г.)	Според ЕИСК в края на срока на действие на тази програма много области на действие от екологичната политика на ЕС не са разработени в достатъчна степен или са почти изцяло неразработени (опазване на почвата, опазване на видовете и др.)
Седма програма за действие в околната среда (2014–2020 г.)	В Седмата ПДООС се набелязват девет приоритетни цели. Поспециално в тази програма се посочва как могат да бъдат постигнати тези цели, например чрез: по-добро прилагане на екологичното законодателство на ЕС.

В обобщение на представените **Програми за действие** можем да посочим, че те са важни при изпълнението на екологичната политика на ЕС. Чрез тях се определят основните приоритети на политиката по опазване на околната среда на ЕС за определен период. Направеният анализ ни води до извода, че законодателството на ЕС в областта на опазване на околната среда преминава през различни фази. Всяка от тях има за цел да доведе до подобряването както на законодателните актове, така също и до разширяване на обхвата и значението на

тази политика в рамките на Общността. Благодарение на тези програми са постигнати много положителни черти в сферата на околната среда. Въпреки това все още съществуват и не малко пропуски, на които ще се търсят решения през следващите години. Според нас ЕС ще продължи да развива и да разчита на тези програми като важно средство при осъществяването на политиката по опазване на околната среда.

За изпълнението на тази политика в ЕС се използват разнообразни финансови инструменти, като в рамките на проучването са очертани следните от тях – Програма „Life” и структурни и инвестиционни фондове.

Програма „LIFE“ е единственият финансов инструмент на ЕС, чийто акцент е поставен само върху изпълнението на политиката и законодателството на Съюза в областта на околната среда. Тази програма е създадена през 1992 г., като от тогава досега са приключили четири периода (LIFE I: 1992–1995г., LIFE II: 1996–1999г., LIFE III: 2000–2006г. и LIFE+: 2007–2013) и се изпълнява петият със срок на действие 2014–2020 година. В рамките на анализа са изведени нейните основни цели, които включват **защита и подобряване качеството на околната среда, спиране на загубата и възстановяване на биологичното разнообразие, подобряване състоянието на екосистемите, подобряване на разработването и прилагането на законодателството на ЕС в областта на околната среда, подпомагане изпълнението на Седмата ПДОС**. Анализът в тази част на разработката обхваща и изразходените средства както в рамките на ЕС, така и в България. Достига се до заключението, че чрез програма „Life” Общността се стреми към постигането на заложените цели в Седмата програма за действие, като се съфинансират проекти както в държавите–членки на Съюза, така и в държави, които са извън него. Тя допринася за повишаване и подобряване на състоянието на околната среда, природата и климата в отделните страни–членки на Общността.

На следващо място е разгледана и очертана ролята на европейските структурни и инвестиционни фондове за политиката на ЕС в областта на опазване на околната среда. В рамките на стратегията „Европа 2020“ функционират пет основни структурни и инвестиционни фонда, а именно: Европейски фонд за

регионално развитие (ЕФРР), Кохезионен фонд (КФ), Европейски социален фонд (ЕСФ), Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР), Европейски фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР). Европейските структурни и инвестиционни фондове са от съществено значение, защото чрез тях се финансират различни области като енергетика, околна среда, енергия от възобновяеми източници, енергийна инфраструктура, климат, управление на риска и устойчив транспорт. В рамките на околната среда се отпускат средства в различни области като управление на водите и отпадъците, възстановяване на градовете, опазване на природното богатство, помагане на промишлеността да стане по-ефективна при използването на ресурси, разработване на услуги, свързани с екосистемите.

Направеният анализ на структурните и инвестиционните фондове показва, че чрез финансовите инструменти ЕС се стреми към постигането на заложените цели в областта на опазване на околната среда и по-конкретно в Седмата програма за действие, като се съфинансират проекти в държавите-членки на Съюза.

След разглеждането на основните финансови инструменти на ЕС в областта на опазване на околната среда анализа се насочва към представяне на неправителствените организации в рамките на Общността. Разгледани са следните НПО: European Environment Bureau (ЕЕВ), Friends of the Earth Europe (FoEE), Greenpeace European Unit, BirdLife Europe and Central Asia, CEE Bankwatch Network, Climate Action Network Europe (CAN-E), Health and Environment Alliance (HEAL), Naturefriends International (NFI), Transport and Environment (T&A) и World Wide Fund for Nature European Policy Office (WWF-EPO). Разглеждането на НПО е важно, защото те предоставят информация за трудностите, пречките и пропуските при прилагането на тази политика. Неправителствените организации спомагат и за повишаването на осведомеността и образованието в тази област и показват как могат да се постигнат конкретни резултати. Достига се до заключението, че ролята на неправителствените организации в областта на опазването на околната среда нараства с течение на времето. Днес те имат много по осезаемо влияние в процеса на формулиране на целите и приоритетите на екологичната политика.

При изпълнението на европейската екологична политика се постигат конкретни цели, отчитат се положителни резултати, като в същото време се очертават и извеждат определени пропуски. Отстраняването им е от важно значение, за да може да се подобри прилагането ѝ в рамките на ЕС. Затова на следващо място в разработката са изведени и анализирани пропуските при изпълнението на тази политика, а така също и методите за справяне с тях.

Посочено е, че най-сериозни затруднения при реализирането на тази политика има в следните области: **управление на отпадъците; опазването на природата и биологичното разнообразие; качеството на въздуха и водите и управлението на шума.** Освен тях сред основните проблеми са очертани разрушаване на природния капитал от разнообразни икономически дейности, нарастване на глобалния натиск върху околната среда, загуба на почвените функции и пропуски в изпълнението на политиките. Сред причините за наличието на съвременните проблеми при осъществяването на екологичната на ЕС са установени: **недостатъчният капацитет на административните органи, отговарящи за правоприлагането на законодателството, недостатъчните данни, факти и информация и липсата на умения на местно равнище, недостатъчно интегриране на проблемите на околната среда в различните политики, програми и проекти и други.** Като основни методи за тяхното преодоляване са посочени постигането на по-добър диалог между институциите в рамките на ЕС, отговорни за създаването и прилагането на правилата в областта на околната среда, и отговорните институции в отделните страни–членки на Общността, което може да се използва като начин за постигане на по-добри резултати в бъдеще. Това ще позволи да се потърсят различни начини за разрешаване на съществуващите проблеми и чрез предприемането на конкретни действия да се постигне тяхното преодоляване. Друг подход за разрешаване на съвременните проблеми и предизвикателства е, като се използват осъществените проучвания от страна на Европейската комисия относно начините, по които се изпълняват политиките за опазване на околната среда в отделните страни–членки на Общността с цел отстраняване на съществуващите проблеми.

Справянето с очертаните проблеми и предизвикателствата в областта на околната среда ще доведе до редица положителни резултати като: отстраняване на пречките пред изпълнението на екологичните политики в държавите–членки, създаване на нови работни места, подобряването на качествата на околната среда (по-чист въздух, води и почви), изграждане на инфраструктура за отпадъците, намаляване на вредните ефекти от химикалите за околната среда, опазване на биологичното разнообразие и не на последно място ще допринесе за подобряване качеството на живот в рамките на Общността.

В резултат от извършеното проучване в тази глава достигаме до следните основни изводи.

Екологичната политика може да се определи като държавна политика, насочена към приемането на правни, икономически и други мерки, с помощта на които се цели решаването на проблеми от различен ранг и характер.

В съвременните условия екологичната политика има национално, регионално и международно измерение. Те са взаимозависими и взаимовъздействащи си. В процеса на нейното формиране участват както националните правителства, така и други субекти като политически партии, предприятия, неправителствени организации и граждани.

Екологичната политика на Европейския съюз, подобно на всички други негови политики, еволюира. Тази еволюция е продиктувана от важните за решаване обществени проблеми в даден момент или период от време и може да се проследи по отношение на нейния обхват, цели, така и инструментариум.

Анализът на основните договори на ЕС показва, че екологичният аспект навлиза постепенно в неговата политика. С течение на времето и развитието на Общността се наблюдава тенденция към интегриране на целите по опазване на околната среда в другите ѝ секторни политики, с оглед постигането на устойчиво развитие.

Важно значение за постигане на целите на екологичната политика на ЕС имат **Програмите за действие** и финансовите инструменти на Европейския съюз, между които програмата „Life” и структурни и инвестиционни фондове – Европейски фонд за регионално развитие, Кохезионен фонд, Европейски

социален фонд, Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони, Европейски фонд за морско дело и рибарство. Чрез тях се прилага законодателството в тази област и се постигат конкретни резултати, свързани с подобряване на състоянието на околната среда, природата и климата в отделните страни–членки на Общността.

С течение на времето ролята на неправителствените организации в областта на опазването на околната среда нараства. Днес те имат много по осезаемо влияние в процеса на формулиране на целите и приоритетите на екологичната политика.

Сред съвременните предизвикателства пред политиката на ЕС са: управлението на отпадъците; опазването на природата и биологичното разнообразие; качеството на въздуха и водите и управлението на шума. Тези предизвикателства са сред основните приоритети на Общността през следващите години.

Глава втора

Екологичната политика и международната конкурентоспособност на фирмите

Втора глава на дисертационния труд е посветена на изследване и анализиране на международната конкурентоспособност и връзката ѝ с екологичната политика. В първия параграф на главата се представят редица интерпретации на понятието международна конкурентоспособност, изведени са нейните фактори и са представени основните хипотези в настоящото изследване.

Анализът на редица публикации на водещи автори в тази област позволява да се направи извода, че това е базово понятие, което продължава да бъде дебатирано в научната литература. Въпреки наличието на множество изследвания с акцент върху международната конкурентоспособност, все още няма възприето единно становище, какво точно трябва да включва това понятие. Изследвания в тази област се правят на различни равнища, което от своя страна съществено затруднява изследователите при разработването и избора на инструментариум, с

помощта на който да се оцени и анализира международната конкурентоспособност.

На следващо място са разгледани и основните фактори, които оказват влияние върху международната конкурентоспособност. Вследствие на анализа са изведени следните групи фактори: **микроикономически, макроикономически, дългосрочни и краткосрочни**. В резултат на теоретичното проучване достигаме до заключението, че международната конкурентоспособност както на страната, в т.ч. и тази на предприятията, зависи от множество фактори, които могат да въздействат както положително, така и отрицателно върху нея. Те могат да бъдат правителствени или фирмени, с краткосрочен или дългосрочен характер на действие. Всички те въздействат върху възможностите на фирмите да се конкурират успешно на международните пазари в съвременните условия на постоянно променяща се икономическа, политическа, социална и технологична среда.

Един от основните фактори, въздействащи върху конкурентоспособността на бизнес организациите, са действащите регулации от различен характер и естество. Те определят поведението на стопанските субекти, както и техния достъп до различните пазари, с оглед постигането на важни обществени цели. В рамките на настоящото изследване фокусът е насочен към регулациите по опазване на околната среда.

На следващо място се изследва релацията „международна конкурентоспособност и регулациите в областта на опазване на околната среда“. В резултат на осъщественото проучване е достигнато до заключението, че в научната литература при изследването на връзката между тях съществуват две основни хипотези – хипотезата на конвенционалния икономически подход и Хипотезата на Майкъл Портър. Следва да се отбележи, че и двете хипотези са изследвани от редица учени, което позволява да се очертаят техните основни характеристики. След разглеждането на двете хипотези и осъществените емпирични анализи в тази област достигаме до извода, че в научната литература съществуват множество изследвания, обхващащи въздействието на екологичните регулации върху конкурентоспособността на фирмите. Към настоящия момент

все още няма изследване, което да потвърди или отхвърли по категоричен начин изведените в тази част на разработката хипотези. Основни причини за това са: периодът на изследване, видът на регулациите, които са обект на изследване, секторът, който се изследва, ограничеността на данните и тяхното качество, разходите за спазване на екологичните регулации от изследваните фирми.

Вторият параграф е насочен към изграждане на **технологичната рамка за изследване въздействието на регулациите върху международната конкурентоспособност**. Анализирането на понятието „международна конкурентоспособност“ и изборът на инструментариум за неговото изследване на равнище бизнес единица са затруднени, поради спецификата на всеки стопански субект, породена както от неговата отраслова принадлежност, така и от чисто вътрешни характеристики. Ето защо, с ясното съзнание, че не можем да бъдем нито изчерпателни, нито всеобхватни, като имаме предвид теоретичните постановки и използвания инструментариум в емпиричните изследвания към момента, ще маркираме онези стъпки, които ще ни позволят да анализираме въздействието на регулациите по опазване на околната среда върху международната конкурентоспособност на стопанските субекти.

Технологичната рамка на изследването се състои от следните три стъпки (вж. фиг. 2.1).

Фигура 2.1. Технологична рамка на изследването

На първо място се анализира химическата промишленост, която се смята за един от основните причинители на проблеми в околната среда, а именно

химическата индустрия. Това е важно за избора на онези инструменти, които имат най-всеобхватно или значимо въздействие върху представителите на бранша. **На второ място** се систематизират действащите в сектора регулации, като по-подробно е обърнато внимание на онези от тях, чието въздействие ще анализираме по емпиричен път. **На трето място**, се прави избор на инструменти за оценка на въздействието на избраните регулации. Оценката на въздействието на регулациите се извършва на две равнища – макроикономическо и микроикономическо. На макроравнище се анализира външната търговия като изразител на конкурентоспособността, а на микроравнище, чрез анкетно проучване, се оценяват ефектите от избраните регулации.

Химическата промишленост с химикалите и веществата, които произвежда, е важна част от съвременния живот на обществото. Химическите вещества се използват и прилагат в голяма част от съвременните продукти, като например за производството на шампоани, почистващи препарати, бои, лакове, сапуни, строителни материали и много други. Вследствие на осъщественото проучване се достига до обобщението, че европейската химическа промишленост е сред основните движещи сили на икономиката на Общността. В рамките на ЕС това е един от най-големите и най-значими индустриални сектори. Изведени са и основните подсектори, които имат най-голям дял в производството на химически продукти като:

- производство на химически продукти за потребителите и производство на нефтопродукти;
- производство на специализирани химикали (бои и мастила, бои и пигменти и други);
- производство на основни неорганични вещества (индустриални газове, торове и други);
- производство на полимери (производство на продукти от пластмаси, производство на синтетичен каучук);
- производство на изкуствени влакна.

В рамките на ЕС в този сектор дейност осъществяват около 28 000 предприятия, представители на групата на микро-, малките, средните и големите

предприятия. Данните показват, че химическата индустрия е на първо място по отношение на добавената стойност в рамките на Общността. Този индустриален сектор е важен за трудовата заетост в рамките на Съюза. Това е третият по големина сектор в това отношение, като данните показват, че заетостта през последните години продължава да нараства. В химическата индустрия работят 3,3 млн. души, като за сравнение през 2013 година техният брой се изчислява на 1,3 млн. души.

След осъществяването на този анализ и в изпълнение на изведените стъпки при изграждането на технологичната рамка се пристъпва към анализ на основните регулации, с които се въздейства върху дейността на фирмите в този сектор, а чрез тях косвено върху тяхната международна конкурентоспособност.

Химическата промишленост е силно регулиран отрасъл в рамките на Общността както по отношение на човешкото здраве, безопасност и околна среда, така и в области като изменение на климата и енергетиката. В рамките на Общността са приети множество законодателни актове за регулиране на химическите вещества и продукти, като в рамките на настоящото изследване фокусът ще бъде поставен върху:

- **Регламент (ЕО) №1907/2006** относно регистрацията, оценката, разрешаването и ограничаването на химикали (REACH);
- **Регламент (ЕО) №1272/2008** относно класифицирането, етиктирането и опаковането на вещества и смеси (CLP) и
- **Регламент (ЕО) №649/2012** относно износа и вноса на опасни химикали (PIC).

Изборът им се определя от: важноста им по отношение на предприятията както в рамките на ЕС, така и в България; влиянието което оказват върху фирмите от химическата промишленост и основно върху техните разходи и международна конкурентоспособност; липсата на достатъчно икономически изследвания с акцент върху ефектите от влиянието им върху разходите и международната конкурентоспособност на химическите предприятия в България.

След разясняване същността на трите вида регламенти е извършен анализ, в рамките на който са изведени както техните основни характеристики, така и тяхната значимост в рамките на Общността.

Така направеният преглед на европейското законодателство показва, че то се състои от правила и норми, засягащи, от една страна, химическата промишленост, а от друга, опазването на околната среда. С влизането в сила на изследваните регламенти се заменя голяма част от предходното законодателство в областта на химикалите в рамките на ЕС. Тези законодателни актове са създадени вследствие на положените усилия от страна на ЕС в тясно сътрудничество с държавите-членки на Общността. Анализът показва, че от влизането им в сила са постигнати редица резултати, сред които:

- обогатяване на информацията относно ефектите от използването на химикали върху околната среда;
- намаляване на производството на опасни за околната среда и човешкото здраве химикали;
- подобряване на качеството на събраните данни;
- хармонизиране на законодателството на ЕС в областта на химикалите;
- по-голяма осведоменост сред обществото от използването на различни видове химикали.

В рамките на анализа са установени и съответните пропуски при тяхното прилагане. Някои от тях са:

- несъответствие на регламентите с други законодателни актове в рамките на Общността;
- липсваща информация за химикалите в потребителските продукти;
- по-високи разходи за изготвяне на информационните листове за безопасност;
- необходимост от намаляване на административната тежест.

Отстраняване на установените пропуски ще позволи да се подобри прилагането на регламентите през следващите години.

На следващо място с цел изследване на въздействието на регулациите върху международната конкурентоспособност на стопанските субекти са изведени и

основните инструменти, които се използват за осъществяване на проучването. Тяхната специфика и изборът им са анализирани в **третия параграф** на тази глава.

Оценката на въздействието на екологичните регулации върху конкурентоспособността на фирмите е сложна задача. Тази сложност е следствие от промените във времето в самите регулации, разширяване на обхвата и инструментариума за въздействие върху дейността и поведението на стопанските субекти, динамиката на пазарната среда и т.н.

Анализът на въздействието на регулациите върху конкурентоспособността ще бъде извършен на база количествени и качествени данни. За целите на анализа на конкурентоспособността на индустрията се използват данни за външната търговия с химически вещества и продукти, което ще позволи да се очертаят тенденциите по отношение на обемите, структурата на външнотърговския стокообмен в различни аспекти (износ и внос, географски, стоков) и сравнителните конкурентни предимства. В този разрез ще се приложат различни показатели, касаещи външната търговия, както и индекси за определяне на сравнителните предимства в търговията с продукти на химическата индустрия.

Идентифицирането на сравнителните конкурентни предимства позволява да се проследи изменението на конкурентоспособността на отрасъла (страната). За целта научната литература предлага богат набор от индекси. За нуждите на емпиричното изследване са използвани: индекс на явните сравнителни предимства и индекс на Лафей.

Индексът на явните сравнителни предимства се използва от редица български и чуждестранни автори и изследователи за измерване на международната конкурентоспособност и търговската специализация на страните. В настоящото изследване при изчисляването на този индекс е използвана следната формула:

$$RCA = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij}) (1),$$

където:

RCA – явно сравнително предимство при производството на дадена стока;

X_{ij} – обемът на износа на стоката i в страна j към определена страна;
 M_{ij} – обемът на вноса на стоката i в страна j от определена страна.

Този показател в литературата е познат като „нормализиран търговски баланс“, като стойностите му могат да бъдат в диапазона от -1 (страната няма сравнителни предимства при производството на изследваните стоки) до +1 (положителните стойности показват, че страната има сравнителни предимства).

Освен този индекс в настоящото изследване се използва и индексът на Лафей. Основна причина за това е, че той се счита за по-точен при изчисляване на търговската специализация на дадена страна, като се използва следната формула:

$$LFI_j^i = 100 \left[\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right] \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \quad (2),$$

където:

LFI_j^i – индекс на Лафей за дадена страна i и за определен продукт j ;

x_j^i – износът на продукт j от страна i към другите страни в света;

m_j^i – вносът на продукт j от страна i към другите страни в света;

N – броят стоки.

В допълнение към посочения статистически инструментариум в настоящото изследване се използва и методът на анкетното проучване за осъществяване на оценка на бизнеса за въздействието на разгледаните регламенти върху конкурентоспособността. Анкетното проучване ще се осъществява онлайн. За създаването на анкетната карта е използвана виртуалната среда **Google Forms**.

Чрез анкетното проучване се цели да се изследва мнението на представители на микро-, малките, средните и големите предприятия от химическата промишленост в България по отношение на ефектите, които предизвикват представените регламенти в тази глава, върху техните приходи, разходи и международна конкурентоспособност. За селекцията на фирмите ще се използват официални бази от данни на различните браншови организации в този сектор.

В резултат от извършеното проучване в тази глава достигаме до следните основни изводи.

Международната конкурентоспособност е комплексно понятие, което се разглежда на различни равнища – продуктово, фирмено, отраслово, национално и международно. Независимо липсата на единно становище относно същността му в голяма част от дефинициите се намира общ компонент, а именно продажбите на продукция.

Международната конкурентоспособност както на страната, така също и на предприятията в нея зависи от множество фактори, всеки от които може да оказва положително или отрицателно въздействие върху нея. Те могат да бъдат вътрешнофирмени или външни за предприятието, с краткосрочен или дългосрочен период на действие.

В научните среди се води спор за въздействието на екологичните регулации върху международната фирмена конкурентоспособност. Оформилите се противоположни хипотези на конвенционалния икономически подход и на Майкъл Портър са обект на анализиране от страна на множество икономисти, но въпреки това все още не съществува доказателство, което категорично да потвърди или отхвърли една от тях. Основни причини за това са: периодът на изследване, видът на регулациите, които са обект на изследване, секторът, който се изследва, ограничеността на данните и тяхното качество, разходите за спазване на екологичните регулации от изследваните фирми.

За изследване въздействието на екологичните регулации върху фирмената конкурентоспособност от химическата индустрия е необходимо да се изгради специфична методологична рамка, включваща: характеристика на сектора; систематизация на действащите в сектора регулации и избор на тези, чието влияние ще се изследва и определяне на инструменти за оценка на въздействието на избраните регулации.

Европейската химическа промишленост е сред основните движещи сили на икономиката на Общността. През изминалото десетилетие тя загуби водещото си място в света по отношение на производството и продажбите на химически продукти. В същото време, химическата промишленост е важен отрасъл от гледна

точка на осигуряването на иновационни материали и технологични решения, които оказват въздействие върху конкурентоспособността на европейската промишленост, поради което ЕС се опитва да насърчава повишаването на международната ѝ конкурентоспособност.

От проучената нормативна база се очертават като основни три регламента като съществени за провежданите от ЕС политики за опазване на околната среда. Анализът им позволява да се открият основните предимства от тяхното прилагане, както и пропуските, които трябва да бъдат отстранени, с оглед постигане на по-висока ефективност от гледна точка на действието им.

Спецификата на химическата индустрия, сложността на понятието „международна конкурентоспособност“ и голямото разнообразие от фирми в сектора налагат използването два подхода за анализ на международната конкурентоспособност – макро- и микро. Единият ще позволи да се анализира конкурентоспособността на отрасъла посредством външната търговия с химически продукти и промените в нея, а вторият, да се оценят ефектите от избраните регулации с помощта на анкетно проучване сред фирмите от бранша.

Глава трета

Влияние на екологичните регулации върху химическата индустрия на България

В рамките на трета глава се проучва химическата промишленост в България и нейното значение за развитието на икономиката на страната, анализирани са сравнителните предимства на страната в международната търговия с химически вещества и продукти и е направена оценка на въздействието на изведените регламенти във втора глава върху международната конкурентоспособност на фирмите от отрасъла.

В първия параграф е осъществен анализ на химическата индустрия в България. В рамките на анализа на химическата промишленост се достига до заключението, че е един от важните подотрасли на промишлеността в България.

Тя е с голямо икономическо значение, защото продукцията ѝ включва както основни входящи ресурси за другите икономически отрасли в страната, така и изключително голям брой продукти за крайно потребление. Химическата индустрия осигурява производството на почти всички основни химически продукти и изделия, необходими за развитието на останалите отрасли на икономиката. Продукцията от този сектор се използва за производството на козметични продукти, перилни и почистващи препарати, пластмасови изделия, моторни масла, изделия от каучук, шампоан и много други. Химическата промишленост помага за развитието и на други отрасли като хранително-вкусовата и металургичната промишленост.

Предприятията в изследвания сектор са собственост както на български, така също и на чуждестранни инвеститори. Основната им дейност е свързана с производство, внос, износ, търговия и дистрибуция на химически вещества и продукти.

При анализирането на отрасъла се достига до обобщението, че присъединяването на България, като официална страна-членка на Европейския съюз през 2007 г., изправи фирмите от този сектор пред редица нови предизвикателства спрямо изискванията на Общността. Ценността и високата полезност на сектора се определят главно от предназначението му – да отговаря и удовлетворява нуждите на населението от висококачествени химически продукти. В него се включват редица дейности, сред които производство на: основни химични продукти, изделия от каучук и пластмаси, калцилирана сода, азотни и фосфорни торове и други химически продукти. За периода 2006–2017 година българската химическа индустрия търпи развитие. Нараства броят на фирмите, опериращи в отрасъла, като обаче техният дял в общия брой фирми в страната се запазва относително постоянен – около 2 %, а за последната 2017 г. е 2,1%. От представените данни достигаме до заключението, че химическата индустрия с цялата си гама от продукция остава важен отрасъл за икономиката на страната.

Във втория параграф са представени данните от проучването относно конкурентоспособността на сектора, измерена през призмата на външната

търговия. Показани са разнообразни статистически данни, включващи анализа на външната търговия с химически вещества и продукти, дела на химическите вещества и продукти в цялостния износ и внос на страната, относителните дялове на основните стокови подгрупи в общия износ и внос на страната за 2006 и 2016 г. и основните страни–партньори в износа и вноса за 2009 и 2017 г. В резултат на извършеното проучване в тази част на разработката се достига до следните две заключения относно конкурентоспособността на химическата промишленост, разгледана през призмата на външната търговия.

Първо налице е, повишаване значимостта на сектора за страната, в резултат от нарастване на общия стокообмен с химически вещества и продукти, а така също и техните дялове в общия износ и внос на страната.

Второ, по-голямата част от износа и вноса на химически вещества и продукти са основно за и от държавите–членки от ЕС. Основна причина за това са по-добрите условия за търговия в общия пазар на Общността.

На следващо място анализът е насочен към измерване на явните сравните предимства в търговията с химически вещества и продукти чрез използването на индексите, представени във втора глава. Анализът е извършен на две равнища на дезагрегация.

Чрез използване на база данни от НСИ се изследват сравнителните предимства на стокова група 5 (Химически вещества и продукти), SITC rev.4. За целите на анализа се използват описаните в предходната глава индекси. Вследствие на анализа се достига до заключението, че за периода 2006–2016 г. единствената стокова подгрупа, в търговията с която страната ни има сравнителни предимства, е подгрупа **52 (Неорганични химични вещества)**. Освен това данните показват, че България е имала сравнителни предимства през първите години на периода в търговията с подгрупа **56 (Минерални или химични торове)**, но впоследствие е загубила своите конкурентни предимства. Същото се установява и при търговията със стокова подгрупа **51 (Органични химични вещества)**. Данните показват подобрене в стойностите на индекса RCA за стоковите подгрупи **53 (Багрила и пигменти)**, **54 (Лекарствени вещества и продукти)** **55 (Етерични масла, резиноиди и парфюми; тоалетни, почистващи**

и полиращи препарати) и 58 (Листа, плочи, тръби и профили от пластмаса) в сравнение с началото на изследвания период. Влошаване се установява при подгрупа 56 (Минерални или химични торове) и подгрупа 57 (Пластмаси (полимери в първичен вид)). Единствено за стокова подгрупа 59 (Химически вещества и продукти) резултатите са противоположни, тъй като показват подобрене в RCA индекса, но влошаване в този на Лафей.

В допълнение можем да кажем, че по-ясна картина се придобива при задълбочаването на анализа, с използване на данни на трето или по-ниско ниво на дезагрегация. Това, на което е обърнато внимание е промяната в явните сравнителни предимства в търговията на България със света и с Германия и Румъния в качеството им на най-големи търговски партньори.

В резултат на получените резултати се достига до три основни извода. **Първо**, отрицателните стойности на индексите показват ниските сравнителни предимства в търговията със стоки на химическата индустрия, т.е. деспециализация. **Второ**, на второ ниво на дезагрегация се вижда, че страната ни, респективно отрасълът има специализация в търговията само с **Неорганични химични вещества**. Данните на трето ниво дават по-различна картина като показват, че има и стоки, в които страната има специализация, а не само тези, отнесени към **Неорганичните химични вещества**. В търговията с Германия и Румъния (като основни търговски партньори) страната ни, респ. отрасъла има различна специализация. Също можем да кажем, че невинаги групите с голям дял в износа са и групи с явни сравнителни предимства. **Трето**, от членството на страната в ЕС насам българската химическа индустрия не е променила в положителна насока своята конкурентоспособност като цяло и са необходими реформи в сектора, които да стимулират неговото развитие и усъвършенстване на производството с оглед подобряване на конкурентната му позиция на международните пазари.

В третия параграф са представени резултатите от осъщественото анкетно проучване.

Целта на анкетното проучване е да се анализира въздействието на екологичните регламенти върху международната конкурентоспособност на

предприятията от химическата промишленост в България. В рамките на изследването се акцентира на ефектите от представените във втора глава на настоящото проучване регламенти на ЕС в областта на опазване на околната среда. **Обект** на изследването в рамките на анкетата са микро-, малките, средните и големите предприятия от химическата промишленост в страната, а **предмет** – ефектът от действието на регулативната рамка върху техните разходи и международната им конкурентоспособност.

Провеждане на анкетното проучване: Анкетното проучване е проведено в периода **юни–август 2018 г**³. В рамките на подготовката и провеждането му последователно бяха извършени и изпълнени следните дейности:

- Изготвяне на списък с фирмите от микро-, малките, средните и големите предприятия – обект на изследването, на които да се изпрати писмо–покана по електронен път за участие в анкетното проучване;
- Изготвяне на анкетната карта във виртуалната среда Google Forms;
- Изпращане на писмо–покана по електронен път до респондентите за участие в анкетното проучване;
- Попълване на получените анкетни карти и формиране на база от данни;
- Обобщаване на информацията, получена в резултат от осъщественото проучване;
- Представяне на резултатите от проведеното анкетно проучване;
- Анализ на събраната емпирична информация.

Анкетни карти: въпросите в анкетния лист са от отворен и затворен тип и са разделени на **две основни групи**, за да може да се постигне целта на изследването. **В първата група са включени въпроси, които могат да се отнесат към една от следните основни групи:**

- въпроси, определящи профила на участниците в проучването;
- въпроси относно пазарите, на които фирмите реализират продукцията си;

---

³ Заб. Анкетното проучване е извършено по проект „Изследване на въздействието на регулациите в областта на околната среда на ЕС върху международната конкурентоспособност на предприятията от химическата промишленост“ към Института за научни изследвания при Стопанска академия „Д. А. Ценов“, с научен ръководител доц. д-р Карина Агоп Саркисян-Дикова. Проектът е финансиран по Наредба на МОН в Република България.

- въпроси, проучващи реализирането на продукцията на изследваните фирми;
- въпроси, проучващи основните търговски партньори на изследваните фирми.

Втората група включва въпроси, които попадат към една от следните основни групи:

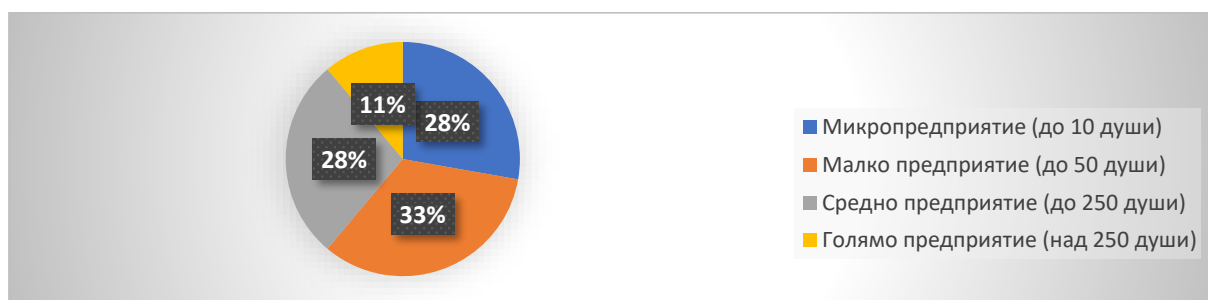
- въпроси относно конкурентоспособността на фирмите;
- въпроси относно основните конкуренти на изследваните фирми;
- въпроси относно приходите и разходите във връзка със спазването на нормативните изисквания в областта на опазване на околната среда на Европейския съюз;
- въпроси относно въздействието на изследваните регулации върху международната конкурентоспособност на фирмите.

Резултати от проведеното анкетно проучване

В анкетното проучване са участвали 36 фирми – представители на различните подотрасли на химическата промишленост в България, като всички те са попълнили електронните формуляри коректно. Общата възвръщаемост на анкетните карти е **12%** от всички, които са изпратени до фирмите.

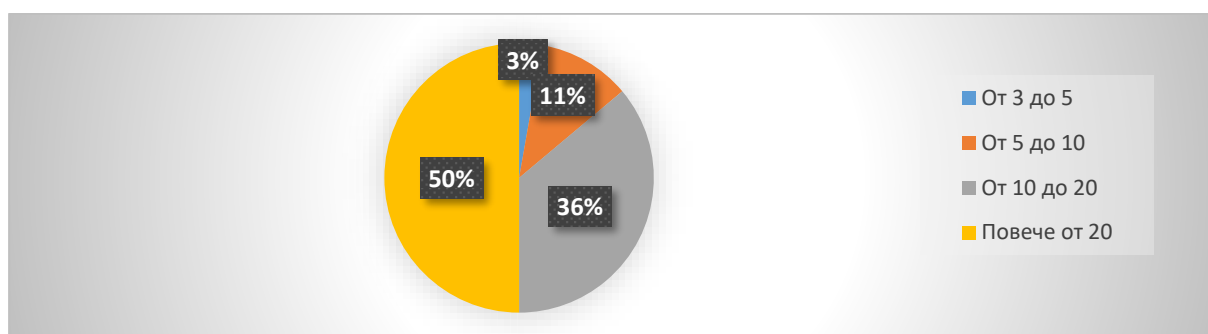
Поради специфичността на действащите регулации сектор „Производство на лекарствени вещества“ остава извън обхвата на проведеното анкетно проучване.

Според Закона за малките и средните предприятия участниците в анкетното проучване попадат в следните групи: малко предприятие (33%), средно предприятие (28%), микропредприятие (28%) и голямо предприятие (11%) (вж. фиг. 3.1.)

Фигура 3.1. Вид на предприятието според броя на персонала във фирмата

Според критерия години на дейност в страната са получени следните резултати: най-голяма е групата на фирмите, които имат дейност в страната повече от 20 години – 50%, на следващо място са фирмите, които имат дейност между 10 и 20 години – 36%, от 5 до 10 години – 11% и най-малко са тези, които осъществяват дейност в страната от 3 до 5 години – 3% (вж. фиг. 3.2.).

Фигура 3.2. Представяне на фирмите според годината, от която имат дейност в страната

Това означава, че преобладават фирми, които оперират на пазарите за период по-дълъг от 20, години или това са фирми, които са се справили с промените в регулативните изисквания, в т.ч. и екологичните, през последните десетилетия.

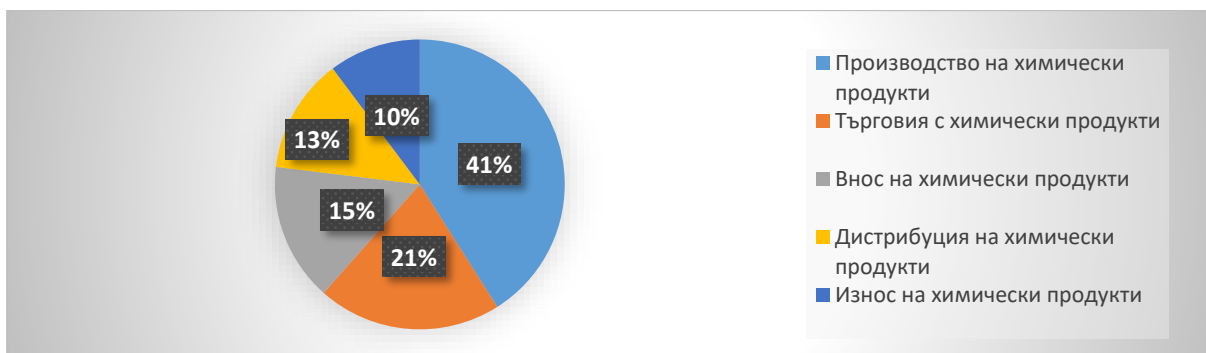
В проучването са участвали фирми от различните подсектори на химическата промишленост в България. Отраслите, към които спадат според класификацията на икономически дейности (КИД-2008) на НСИ, са: **производство на влакнести полуфабрикати (17.11), производство на парфюми и тоалетни продукти (С 20.42), производство на бои, лакове и подобни продукти, печатарско мастило и китове (С 20.30), производство на сапун, миешки, почистващи и полиращи препарати (С 20.41), производство на дограма и други изделия от пластмаси за строителството (С 22.23), производство на полимери в първични форми (С 20.16), производство на основни химични вещества (С 20.1), производство на други химични продукти (С 20.5), производство на етерични масла (С 20.53), производство на опаковки от пластмаси (С 22.22), производство на лепила (С 20.52), производство на**

пестициди и други агрохимикали (С 20.20), производство на други основно неорганични химични вещества (С 20.13), производство на други изделия от каучук (С 22.19) и търговия на едро с химични вещества и продукти (G 46.75).

Изследването сочи, че 67% от фирмите активно членуват в Национални браншови организации, а 11% в Международни браншови организации. Сред посочените браншови организации в страната са: **Българската камара на химическата промишленост (БКХП), Българската асоциация полимери (БАП), Българската национална асоциация етерични масла, парфюмерия и козметика (БНАЕМПК), Българската асоциация каучукова промишленост (БАКП) и Българската асоциация на производителите на оранжерийна продукция (БАПОП).** Сред международните браншови организации са посочени: **Европейският съвет на химическата промишленост (Cefic), Европейският съвет за биодизел (ЕВВ), Международната федерация на производители и търговци на етерични масла и аромати (IFEAT).** Тези организации представляват множество фирми от отделните подотрасли на химическата промишленост в България и извън нея. Членуването в тях позволява на фирмите да имат по-голяма гласност при вземането на различни решения както на национално, а така също и на международно равнище. Освен това чрез тях се приемат и спазват различни стандарти, които фирмите трябва да спазват.

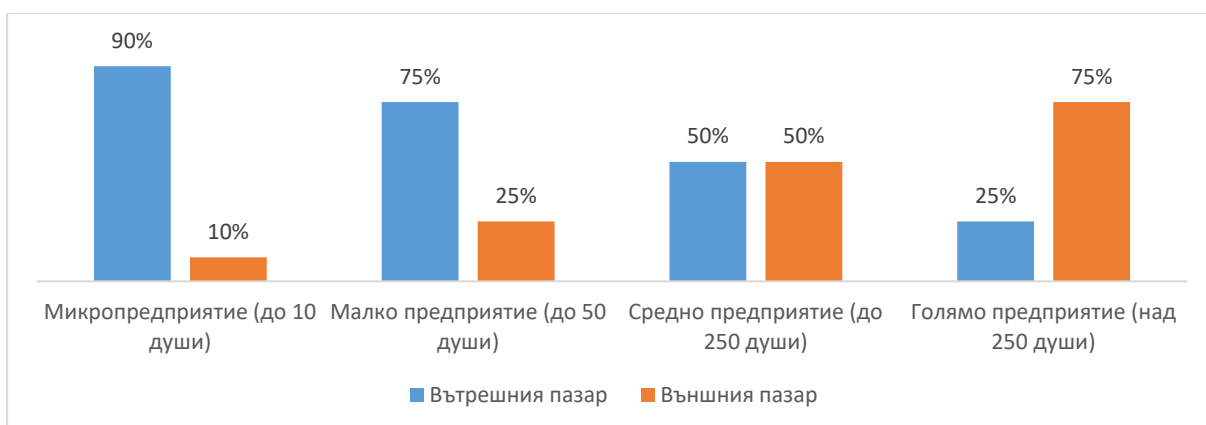
Фирмите, участвали в изследването, осъществяват следните видове дейности: производство, търговия, внос, износ и дистрибуция на химически продукти (вж. фиг. 3.3). Най-голям е дялът на производителите на химически продукти (41% от фирмите в извадката), следван от този на фирмите, които осъществяват търговия на вътрешния пазар (21% от фирмите в извадката). По-малки са дяловете на фирмите от извадката, които се занимават с внос на химически продукти за собствено потребление, с дистрибуция и износ.

Фигура 3.3. Видове дейности, извършвани от изследваните фирми

Към изведените основни дейности фирмите развиват и допълнително и: **производство на изделия от каучук; производство на полимерни опаковки; производство на етерични масла и козметични продукти; производство на биодизелово гориво; производство на пластмасови изделия; производство на миешки препарати и шампоани; производство на изделия от полиетилен; производство на изолационни материали и потребление на химически продукти за основната дейност.**

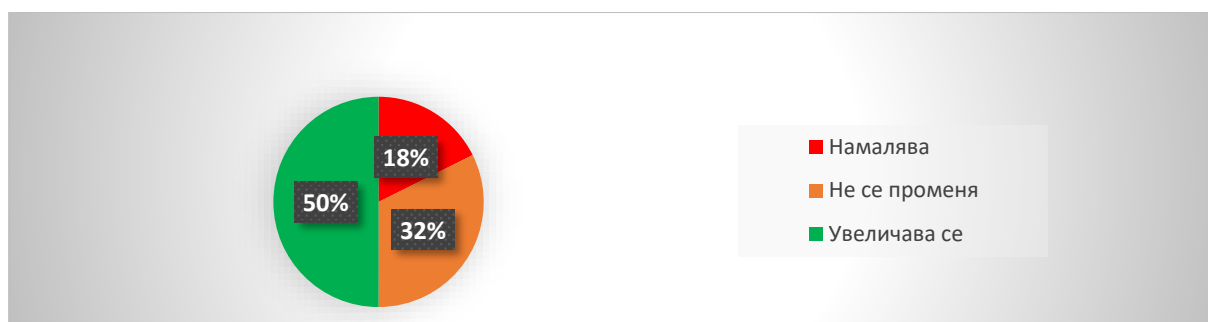
Проучването относно пазарите показва, че **66%** от фирмите реализират продукцията си на **вътрешния пазар**, а **34%** на **външните пазари**. По-голяма част от предприятията, които реализират продукцията си на международните пазари, спадат към групата на средните и големите предприятия (вж. фиг. 3.4.).

Фигура 3.4. Реализация на продукцията на изследваните фирми

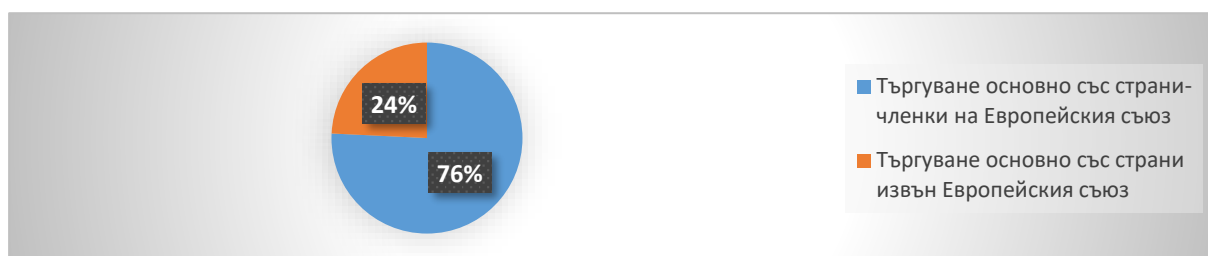
Членството на България в Европейския съюз оказва въздействие и върху големината на пазарния дял на изследваните предприятия. Съобразно резултатите, то има положително влияние за по-голямата част от фирмите, защото са увеличили пазарния си дял, докато 18% от анкетираните посочват, че

членството им се отразява негативно и имат намаление на пазарния си дял (вж. фиг. 3.5.). Една също немалка част от тях възприемат този фактор като неутрален по отношение на изменението на пазарния дял. От отговорилите положително на този въпрос 80% осъществяват външнотърговска дейност, а 20% осъществяват дейност на вътрешния пазар.

Фигура 3.5. Промяна на пазарния дял от членството на България в ЕС

Според проучването търговските партньори на българските фирми от химическата промишленост са предимно от ЕС, докато $\frac{1}{3}$ от респондентите са насочили своите усилия извън държавите–членки на Общността (вж. фиг. 3.6).

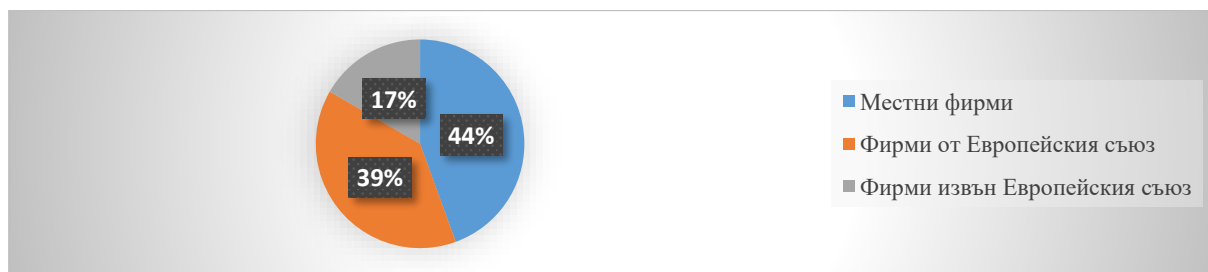

Фигура 3.6. Търговски партньори от и извън ЕС

Сред основните търговски партньори на фирмите са: Румъния, Германия, Гърция, Италия и Франция като страни-членки на ЕС. Сред търговските партньори на българските фирми попадат също и Австрия, Чехия, Великобритания, Белгия, Холандия, Португалия, Испания, Полша и Швеция. Търговски партньори са и множество страни извън ЕС като например Русия, Македония, Пакистан, Обединените Арабски Емирства, САЩ и други.

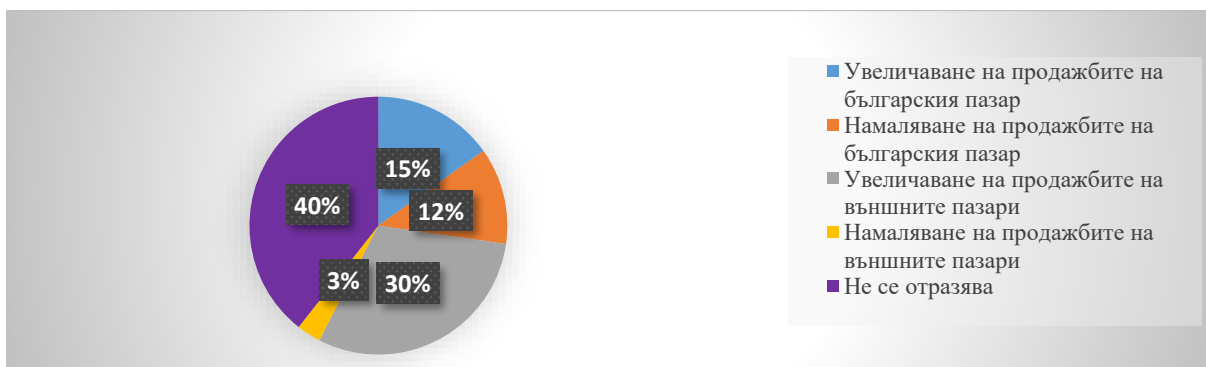
Вторият раздел от анкетното проучване е свързан с оценката за въздействието на екологичните регулации, приети и действащи в рамките на ЕС върху международната конкурентоспособност на фирмите от гл.т. на бизнеса.

Тук е интересно да се отбележи, че 28% от фирмите определят конкурентоспособността си като висока, 50% – като средна, 19% – като задоволителна, а най-малък е дялът на фирмите, оценяващи конкурентоспособността си като ниска – 3%. Основните конкуренти на изследваните фирми са основно в страната и в рамките на Европейския съюз. Най-малък е процентът на фирмите, определящи основните си конкуренти на пазари извън ЕС (вж. фиг. 3.7.).

Фигура 3.7. Основни конкуренти според изследваните фирми

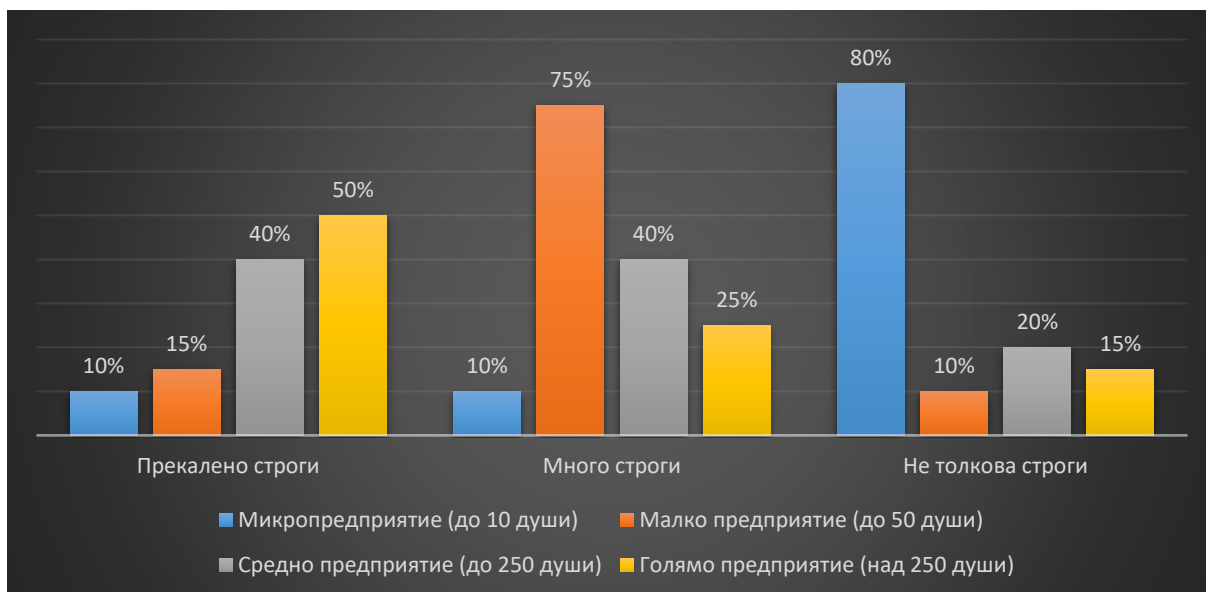
Според данните за голяма част от изследваните фирми (45%), членството на България в ЕС се отразява положително по отношение на осъществяването от тях продажби както на вътрешния пазар, така и на редица външни пазари. Към тях спадат групата на малките и средните предприятия. За 15% от изследваните фирми членството се отразява отрицателно по отношение на посочените критерии (вж. фиг. 3.8.). Респондентите, които представляват групата на големите предприятия, са посочили, че членството в ЕС не се отразява нито положително, нито отрицателно.

Фигура 3.8. Отразяване на членството на България в ЕС върху дейността на фирмите

Въздействието на нормативните изисквания в областта на опазване на околната среда на ЕС върху приходите и разходите на предприятията е различно. **По отношение на приходите** 52% от анкетираните посочват, че имат съвсем минимално увеличение до (5%), 28% посочват, че приходите им са се увеличили до (10%), а най-малък процент са тези, които посочват, че приходите им са се увеличили над 30%. **По отношение на разходите** констатираме, че за по-голяма част от стопанските субекти увеличението им е в диапазона от 5 до 30%, а за по-малка част над – 30%.

Преценката на бизнеса за степента на строгост на действащите екологични регулации е различна. Тук получените отговори показват, че по-голяма част от големите и средните по размер предприятия ги оценяват като прекалено или много строги, малките – предимно като много строги, а микропредприятията – като не толкова строги. На тази база можем да заключим, че екологичните регулации влияят в по-голяма степен на големите и средните предприятия отколкото на малките и микрофирмите (вж. фиг. 3.9.).

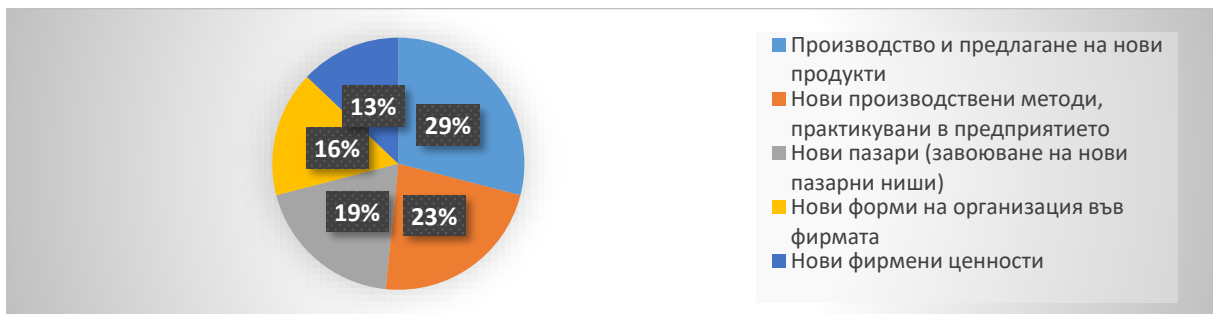
Фигура 3.9. Оценка на регулациите в ЕС от страна на фирмите

Това обяснява в определена степен резултатите от отговорите на следващия въпрос, свързан с благоприятното въздействие на екологичните регулации на ЕС върху фирмената конкурентоспособност. Резултатите показват, че по-голяма част от изследваните фирми считат, че настоящите екологични регулации не водят до подобряване на тяхната конкурентоспособност, а една малка част посочват, че действащите регулации благоприятстват международната им конкурентоспособност (вж. фиг. 3.10.).

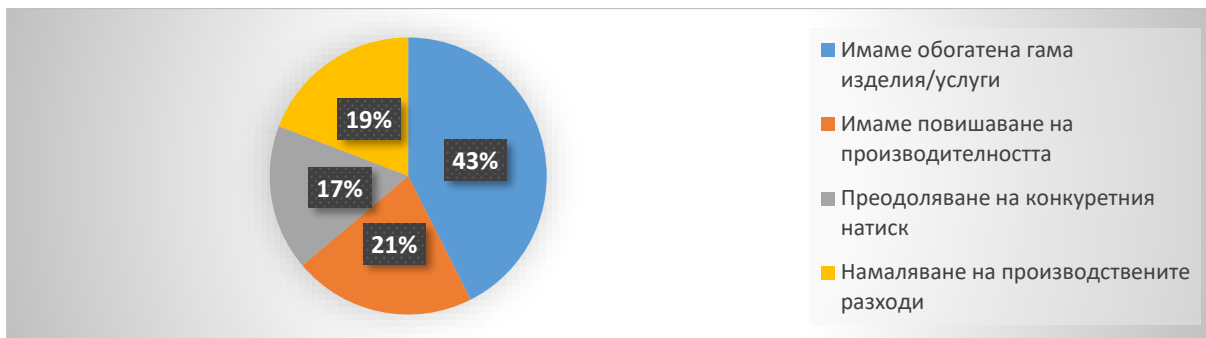
Фигура 3.10. Оценка на ефекта от екологичните регулации върху международната конкурентоспособност на фирмите

На следващо място се изследва използването на иновации от страна на фирмите. Получените отговори показват, че 77% от участниците в изследването използват иновации в своята дейност. Фирмите свързват това понятие със следните видове дейности: **производство и предлагане на нови продукти, нови производствени методи, практикувани в предприятието, нови пазари (завоюване на нови пазарни ниши), нови форми на организация на фирмата и нови фирмени ценности** (вж. фиг. 3.11.). От изследваните фирми тези, които осъществяват външнотърговска дейност, са отговорили, че като основни форми на иновации използват производство и предлагане на нови продукти, нови производствени методи и нови пазари (завоюване на нови пазарни ниши).

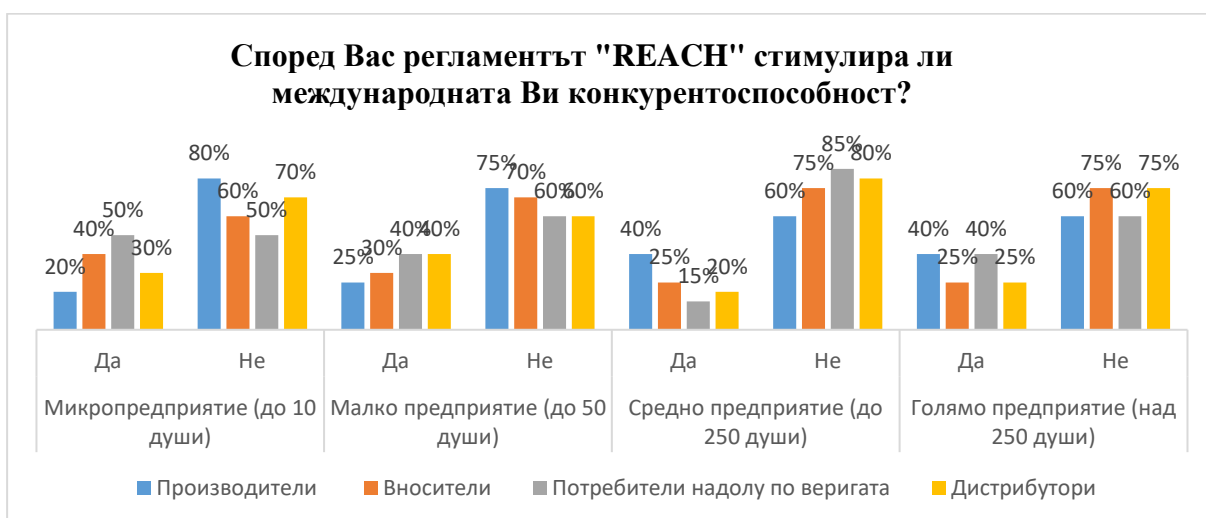
Фигура 3.11. Понятието „иновация“ и с какво го свързват респондентите

Използването на иновации оказва влияние върху дейността на фирмите, като сред положителните страни са: обогатена гама от изделия или услуги, повишаване на производителността, намаляване на производствените разходи и преодоляване на конкурентния натиск (вж. фиг. 3.12.). *Проучването показва, че ½ от респондентите считат, че екологичните регулации са въздействали благоприятно върху възможностите им за иновации, което пряко кореспондира с изведената във втора глава Хипотеза на Майкъл Портър. Това означава, че в един бъдещ период екологичните регулации ще окажат положително въздействие върху конкурентоспособността на тези фирми.*

Фигура 3.12. Оценка на отразяването на иновативното решение върху дейността на фирмите

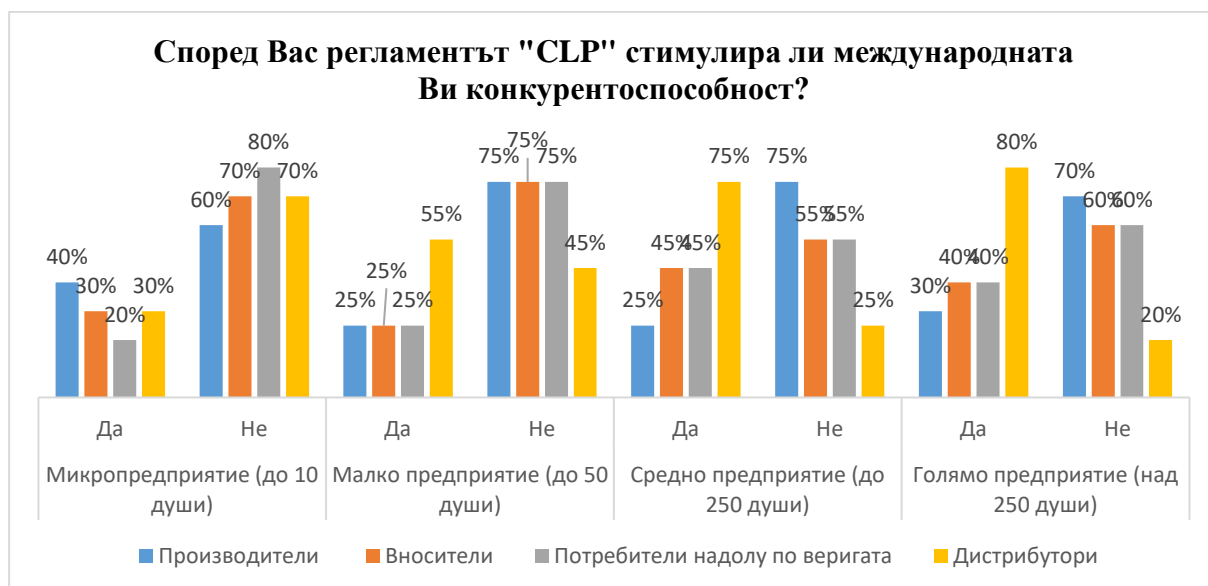
Съобразно разписаното в регламента „REACH” фирмите изпълняват следните роли: **39%** – потребители надолу по веригата, **32%** – производители, **18%** – вносителите и **11%** са дистрибутори. На следващата фигура са илюстрирани данните относно въздействието на този регламент върху производителите, вносителите, дистрибуторите и потребителите надолу по веригата, а така също и върху микро-, малките, средните и големите предприятия в страната. От представените данни се вижда, че *този регламент се отразява негативно върху голяма част от фирмите в страната* (вж. фиг. 3.13). *По отношение на отрицателните ефекти респондентите са посочили, че те се изразяват в увеличаване на разходите им за спазване на нормативните изисквания на този регламент, понижаване на приходите и в резултат на това понижаване на международната им конкурентоспособността.*

Фигура 3.13. Въздействие на регламента REACH върху фирмите от химическата промишленост

По отношение на регламента „CLP” фирмите изпълняват следните роли: **36% – производители, 31% – потребители надолу по веригата, 8% – дистрибутори и 3% – вносители.** И тук резултатите показват, че този регламент оказва отрицателно въздействие върху голяма част от фирмите от химическата промишленост по линия на разходите им за спазване на нормативните изисквания на този регламент, на приходите и в резултат на това на международната им конкурентоспособността (вж. фиг. 3.14.).

Фигура 3.14. Въздействие на Регламента „CLP” върху международната конкурентоспособност на фирмите

Последният регламент, който се проучва в настоящото изследване, е **регламентът „PIC”**. Проучването показва, че **почти при всички** фирми въздействието на този регламент върху международната им конкурентоспособност се възприема като отрицателно (вж. фиг. 3.15). Само 5% от малките фирми са посочили, че той въздейства стимулиращо.

Фигура 3.15. Въздействие на Регламента „PIC” върху международната конкурентоспособност на фирмите

В резултат на извършеното анкетно проучване достигаме до следните основни изводи.

Първо, в изследването са взели участие фирми, които спадат към групите на микро-, малките, средните и големите предприятия, като по-голяма част от тях реализират продукцията си на вътрешния пазар. Фирмите от извадката осъществяват множество разнообразни дейности, като по този начин се причисляват към различни групи съобразно класификатора на икономическите дейности – КИД за 2008 година. Фирмите в страната участват активно в различни национални и международни браншови организации.

Второ, членството на страната в Европейския съюз се отразява положително върху пазарния дял на по-голяма част от изследваните фирми. Като положителен ефект е посочено и осъществяването на продажби както на вътрешния, така също и на редица външни пазари. По-голямата част от търговията се осъществява със страните от ЕС, независимо че между големите търговски партньори попадат и други страни извън рамките на Общността. Основните конкуренти на изследваните фирми развиват дейност в страната и в рамките на Европейския съюз.

Трето, резултатите показват, че и трите изследвани регламента REACH, CLP и PIC на ЕС в областта на околната среда оказват отрицателно въздействие

върху голяма част от изследваните микро-, малки, средни и големи предприятия от химическата индустрия в България по отношение на техните приходи, разходи и международна конкурентоспособност.

В резултат от направеното проучване в тази глава може да се обобщи, че развитието на химическата промишленост винаги е било от важно значение за България и нейното икономическо развитие и растеж. Химическата промишленост е един от основните подотрасли на промишлеността в страната, защото продукцията ѝ включва, както суровини за другите икономически отрасли, така и голям брой продукти за крайно потребление. Част от тях включват козметични продукти, перилни и почистващи препарати, пластмасови изделия, изделия от каучук, азотни и фосфорни торове, химични влакна, органични и неорганични химични вещества, пигменти, бои, лакове, агрохимикали и много други.

От събраните данни на НСИ по отношение на фирмите в този отрасъл виждаме, че техният брой непрекъснато нараства през последното десетилетие. Доказателство за това е увеличената продукция като резултат от производството на химическата индустрия и реализираните вносно-износни потоци. Анализът показва, че в този отрасъл дейност развиват микро-, малки, средни и големи предприятия.

Като отрицателна черта за химическия сектор отбелязваме намаляване броя на заетите в него за последното десетилетие. Причините за това са много и комплексни, като ефектите от тях все още оказват въздействие и към настоящия момент. През следващите години това ще е една от трудностите, а именно чрез реформи да се възстанови привлекателността на сектора от гледна точка на работните места.

Като положителна черта отбелязваме увеличението на производството на химически вещества и продукти за последното десетилетие, което намира отражение и в увеличението на износа към редица страни, като голяма част от тях са в рамките на Европейския съюз. Това е така основно поради по-добрите икономически условия, които са създадени при търговията на единния европейски пазар.

От анализа на данните за външната търговия с химически вещества и продукти се вижда, че България запазва своята роля както на износител, така също и на вносител. Основните търговски партньори на страната са държавите–членки от Европейския съюз.

От анализа на сравнителните предимства на страната в международната търговия с химически вещества и продукти за разгледания период се установява, че страната разполага с предимство само при търговията с неорганични химични вещества. При прилагане избраните индекси RCA и на Лафей тази група регистрира положителни стойности, което показва, че страната ни продължава да бъде специализирана в производството и търговията с този вид стоки. За всички останали стокови групи индексите са отрицателни.

Важно място в тази глава заема и осъщественото анкетно проучване сред различните категории фирми от химическата промишленост в България. На база събраната чрез него информация за предприятията се стига до следните изводи. Първо, членството на страната в ЕС се отразява положително върху пазарния дял на по-голяма част от изследваните фирми на вътрешния и външните пазари. По-голямата част от търговията се осъществява със страни-членки на ЕС, независимо че между големите търговски партньори попадат и трети страни. Второ, трите изследвани регламента оказват отрицателно въздействие върху голяма част от изследваните микро-, малки, средни и големи предприятия от химическата индустрия в България по отношение на техните приходи, разходи и международна конкурентоспособност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключителната част на разработката са обобщени основните моменти, които могат да бъдат изведени в резултат от концептуалните съждения и емпиричния анализ. Отчетена е степента, до която така представеното изложение и изводи в резултат от аналитичната част на разработката свидетелстват за изпълнението на поставените цел и задачи, както и за доказването на изследователската теза.

IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАБОТА

Резултатите от дисертационната разработка могат да послужат за по-нататъшни изследвания в следните две направления:

Първо: Продължаване на работата по изясняване на методологически подходи за оценка на въздействието на политиката на Европейския съюз в областта на опазване на околната среда върху международната конкурентоспособност на фирмите от химическата промишленост в посока към разширяване обхвата на оценката и въвеждането на подходящи показатели (индикатори).

Второ: Изследване на по-нататъшното развитие на Европейската политика в областта на опазване на околната среда в посока изпълняване на основните цели и преодоляване на съществуващите предизвикателства.

V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основните научни приноси, получени в резултат на извършеното дисертационно изследване, се изразяват в следното:

1. В хронологичен порядък е систематизирано развитието на Европейската политика в областта на опазване на околната среда чрез разглеждането на основните **Договори и Програми за действие**. Въз основа на извършената систематизация се установява, че законодателството на ЕС в областта на опазване на околната среда преминава през различни фази. Всяка от тях има за цел да доведе до подобряване както на законодателните актове, така също и до разширяване на обхвата и значението на тази политика в рамките на Общността, за да може да се отговори на съвременните сложни за разрешаване проблеми в тази област.

2. Извършено е теоретично проучване на три вида регламенти – REACH, CLP и PIC. Въз основа на осъществения анализ са изведени постигнатите положителни резултати от прилагането им и са открити пропуските при тяхното изпълнение.

3. Изработена е технологична рамка за оценка на въздействието на екологичните регулации върху международната конкурентоспособност на предприятията, включваща: обща характеристика на отрасъла, избор на конкретни регулации и оценка на въздействието им, декомпозирана на две равнища – макро- и микроравнище.

4. На базата на данни за експортните и импортните търговски потоци на химически вещества и продукти на България със света и основните ѝ търговски партньори, с помощта на предварително избрани индикатори, са изведени явните сравнителни предимства на българската химическа промишленост. Получените резултати показват, че тяхната оценка е в зависимост от избраното ниво на дезагрегация.

5. Проведено е емпирично изследване на въздействието на избраните три вида регулации върху конкурентоспособността на българските предприятия от

химическата промишленост. Резултатите от него показват, че изпълнението на изследваните регулации влияе негативно върху размера на разходите на предприятията от бранша, като същевременно стимулира развитието на иновациите в сектора.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

От Борислав Емилов Боянов

Във връзка с провеждане на процедура за придобиване на образователно-квалификационна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Световно стопанство и международни икономически отношения“ декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема „Въздействие на екологичната политика на Европейския съюз върху международната конкурентоспособност на българските предприятия (по примера на химическата промишленост)“ са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.

3. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

гр. Свищов

Декларатор:.....

/Борислав Боянов/

VII. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Монографии: (глава от колективна монография)

1. Захариев, А., Павлов, Ц., **Боянов, Б.** и колектив (2019). *An analysis of the specialisation of the Republic of Bulgaria in foreign trade in chemical products.* Монографичен алманах Economics and Management: PhD Students' Start-Up Scientific Research Свищов: FABER – Велико Търново, с. 20-32.
ISBN: 978-619-00-0948-1.

II. Студии:

1. Дикова-Саркисян, К. Боянов, Б. (2019). Въздействие на европейските екологични регулации върху международната конкурентоспособност на предприятията от химическата промишленост в България // *Алманах „Научни изследвания“*, 27, Свищов, с. 253-276. ISSN: 1312-3815.

III. Статии:

1. Боянов, Б. Еволюционно развитие на европейската екологична политика // *Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“ – Свищов: АИ Ценов*, 13, 2017, с.591-608. ISSN: 1313-6542.

IV. Доклади:

1. Боянов, Б. Политиката на Европейския съюз в областта на околната среда – състояние и перспективи // *21 Студентска научно-практическа конференция „Глобални и регионални измерения на международни икономически отношения“*, 2017, Свищов, с.77-82. ISBN:978-954-23-1241-3.
2. Boyanov, B. REACH and CLP environmental regulations and the European chemical industry // *Proceedings International Scientific Conference “Integration Processes in the Global Economy“*, 2018, Svishtov, pp.221-228. ISBN: 978-954-23-1667-1.